

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
„Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”

ЛІНГВІСТИКА

Збірник наукових праць

№ 2 (17)

Луганськ
ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”

2009

– С. 42–52; Ужченко, С. 2007. – 494 с.; Запоріжжя : ЗДУ,

В.Л. Іщенко (Полтава)

УДК 811.111:81'276,6:33[81'37.611:81'367.4/623]

ВНУТРІШНЯ ВАЛЕНТНІСТЬ ПРИКМЕТНИКІВ-КОМПОНЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

Ліни Костенко
лексичних опозицій у
антонімічні пари зі
ад'єктивні, дієслівні.
Виявлено контекстуальні
словнику Ліни

На сучасному етапі розвитку мовознавства, коли гносеологічні основи словотвірного й семантичного аналізу вже розроблено, актуальним є дослідження окремих груп мовних одиниць, яке забезпечує більш глибоке розуміння закономірностей мовної системи.

лексичні і контекстуальні
функції, функціонально-

Структурним та семантичним характеристикам прикметників присвячено багато робіт. Так, на матеріалі різних мов виконано фундаментальні праці О. Афанасьєвої [Афанасьєва 1994], Е. Вольфа [Вольф 1978], З. Харитончика [Харитончик 1986], А. Шрамма [Шрамм 1979]. Прикметники, що функціонують в економічній терміносистемі, не були об'єктом дослідження. Отже, **актуальність** вибору проблеми зумовлена потребою комплексного аналізу особливостей внутрішньої валентності прикметників та чинників, що впливають на неї.

Ліни Костенко

лексических
Костенко. Рассмотрены
самостоятельными
ными, адвербиальными)
контекстуальные антонимы и
Ліни Костенко.

Мета дослідження передбачає необхідність вирішення конкретних завдань:

лексических
семантическая

– методом суцільного вибору із сучасних економічних словників та наукових періодичних видань сформувані корпус термінологічних словосполучень (ТС), до складу яких входять прикметники;

Costenko's Poetry

lexical oppositions in Lina
components – independent
auxiliary parts speech are
tags in Lina Kostenko's

– методом словотвірного аналізу виявити словотвірну структуру ад'єктивного компонента ТС, змодельовати та описати його структуру;

language and contextual
functional and semantic

– здійснити валентний аналіз твірних основ, що беруть участь в створенні ад'єктивного компонента ТС: виявити та описати словотворчі процеси, використовувані різними твірними основами (іменними, дієслівними, ад'єктивними) для реалізації своєї словотворчої валентності в створенні похідних основ прикметників;

– виявити фактори, що впливають на внутрішню валентність прикметників.

Словотвірний аналіз показав, що прикметники, які беруть участь в створенні економічних ТС, можуть мати структуру кореневих, суфіксальних, префіксальних, складних слів. Їхню структуру можна представити у вигляді моделей, а саме:

- SA = SAst – модель кореневого прикметника
- SA = SN + SUF – модель суфіксального відіменного прикметника
- SA = SV + SUF – модель суфіксального віддієслівного прикметника
- SA = PREF + SA – модель префіксального прикметника
- SA = SN + SA
- SA = SA + SA
- SA = SA + Part

SA = SN + Part – моделі складних прикметників

SA = SNum + SN

SA = SA + SN

Дослідження внутрішньої структури прикметників поставило перед нами завдання з'ясувати, у чому полягають причини різної продуктивності словотворчих моделей, оскільки кількість похідних, утворених за різними моделями, різна: за моделлю суфіксальних відіменних прикметників утворено 98 похідних основ (ПО) прикметників, за моделлю суфіксальних віддієслівних прикметників – 76 ПО прикметників, за моделлю префіксальних прикметників – 157 ПО прикметників.

Відповідно до поставленого завдання ми виходимо із припущення, що специфіку словотворення за кожною з моделей зумовлено впливом складних взаємодій семантичних та формальних характеристик. Тому припускаємо, що аналіз словотворчих моделей за різними параметрами дозволить виділити умови, які перешкоджають або сприяють утворенню ПО прикметників за тією чи тією моделлю.

Основними чинниками, що можуть впливати на внутрішню валентність прикметників, на нашу думку, є:

1) словотвірна структура твірних основ (ТО) слів, що беруть участь у словотворенні за ад'єктивним рядом;

2) частотність слів, ТО яких реалізовано в утворенні похідних прикметників;

3) багатозначність слів, ТО яких беруть участь у словотворенні за ад'єктивним рядом;

4) походження ТО слів, що утворюють ПО за ад'єктивним рядом.

Перший етап дослідження передбачав аналіз словотвірної структури іменних, дієслівних та ад'єктивних ТО слів, що беруть участь у словотворенні за ад'єктивним рядом. Словотвірний аналіз показав, що в утворенні афіксальних ПО прикметників беруть участь кореневі іменники і прикметники, наприклад: *quality* (якість) → *qualitative* (якісний), *profit* (прибуток) → *profitable* (прибутковий), *profit* (прибуток) → *profitless* (збитковий), *expect* (очікувати) → *expectable* (очікуваний), *deliver* (доставляти) → *deliverable* (той, що може бути доставленим), *much* (багато) → *overmuch* (надмірний). Частка корневих ТО іменників, дієслів та прикметників в утворенні ПО афіксальних прикметників складає 44% (198 ПО похідних прикметників).

За участю твірних ад'єктивних основ утворено ПО префіксальних прикметників. Але ці ТО, що у свою чергу, було утворено від ТО корневих іменників та дієслів, наприклад: *proportion* (пропорція) → *proportional* (пропорційний) → *antiproportional* (непропорційний), *to account* (підраховувати) → *accountable* (той, що може бути підрахованим) → *uncountable* (той, що не може бути підрахованим), *to act* (діяти) → *active* (активний) → *overactive* (надто активний). ТО вказаного типу

створюють 133 ПО прикметників.

Було виявлено, що 133 ПО прикметників створено від ТО корневих іменників (95%), 133 ПО прикметників створено від ТО похідних дієслів (мита), *like-like*.

Результати кількісного аналізу прикметників та числівників створених від суфіксальних моделей: 136 ПО прикметників та 136 ПО прикметників.

Наведено дані кількісного аналізу ТО кореневих іменників, що беруть участь в утворенні прикметників.

На другому етапі дослідження беруть участь у словотворенні за частотним рядом. Частотний аналіз показав, що

Наведемо відомості про частотність ТО слів, що беруть участь у словотворенні за частотним рядом. Частотний аналіз показав, що

Наведемо відомості про частотність ТО слів, що беруть участь у словотворенні за частотним рядом. Частотний аналіз показав, що

Наведемо відомості про частотність ТО слів, що беруть участь у словотворенні за частотним рядом. Частотний аналіз показав, що

Наведемо відомості про частотність ТО слів, що беруть участь у словотворенні за частотним рядом. Частотний аналіз показав, що

Наведемо відомості про частотність ТО слів, що беруть участь у словотворенні за частотним рядом. Частотний аналіз показав, що

Наведемо відомості про частотність ТО слів, що беруть участь у словотворенні за частотним рядом. Частотний аналіз показав, що

Наведемо відомості про частотність ТО слів, що беруть участь у словотворенні за частотним рядом. Частотний аналіз показав, що

Наведемо відомості про частотність ТО слів, що беруть участь у словотворенні за частотним рядом. Частотний аналіз показав, що

Наведемо відомості про частотність ТО слів, що беруть участь у словотворенні за частотним рядом. Частотний аналіз показав, що

Наведемо відомості про частотність ТО слів, що беруть участь у словотворенні за частотним рядом. Частотний аналіз показав, що

Наведемо відомості про частотність ТО слів, що беруть участь у словотворенні за частотним рядом. Частотний аналіз показав, що

Наведемо відомості про частотність ТО слів, що беруть участь у словотворенні за частотним рядом. Частотний аналіз показав, що

Наведемо відомості про частотність ТО слів, що беруть участь у словотворенні за частотним рядом. Частотний аналіз показав, що

Наведемо відомості про частотність ТО слів, що беруть участь у словотворенні за частотним рядом. Частотний аналіз показав, що

Наведемо відомості про частотність ТО слів, що беруть участь у словотворенні за частотним рядом. Частотний аналіз показав, що

Наведемо відомості про частотність ТО слів, що беруть участь у словотворенні за частотним рядом. Частотний аналіз показав, що

Наведемо відомості про частотність ТО слів, що беруть участь у словотворенні за частотним рядом. Частотний аналіз показав, що

Наведемо відомості про частотність ТО слів, що беруть участь у словотворенні за частотним рядом. Частотний аналіз показав, що

прикметників

прикметників поставило перед собою питання про причини різної кількості похідних. За моделлю суфіксальних похідних основ (ПО) віддієслівних прикметників – 76 і іменникових прикметників – 157 ПО

ми виходимо із припущення, що моделі зумовлено впливом різних характеристик. Тому ми шукаємо за різними параметрами фактори, які впливають на утворення

впливати на внутрішню структуру

ТО слів, що беруть участь

в утворенні похідних

у частоті у словотворенні за

ТО за ад'єктивним рядом.

Важливим етапом аналізу є

аналіз ТО слів, що беруть участь

в утворенні прикметників. Аналіз показав, що

в беруть участь кореневі

слова (якість) → *qualitative*

(прибутковий), *profit* (прибуток)

(очікуваний), *expectable* (очікуваний),

(можливо бути доставленим),

від кореневих ТО іменників,

суфіксальних прикметників

створено ПО префіксальних

слова. Було утворено від ТО

слова: *proportion* (пропорція) →

disproportion (непропорційний), *to*

(що може бути підрахованим)

словами, *to act* (діяти) →

словами ТО вказаного типу

створюють 133 ПО префіксальних прикметників, що становить 29,6% вибірки.

Було виявлено, що більшу частину ПО складних прикметників створено від ТО корневих дієслів, прикметників, іменників та числівників (95%), і лише 5% ПО складних прикметників вибірки створено від ТО похідних слів, наприклад: *duty-free* (звільнений від плати мита), *third-rate* (третьосортний).

Результати кількісного аналізу показують, що 256 ПО відібраних прикметників було утворено від корневих ТО дієслів, іменників, прикметників та числівників, що становить близько 58% вибірки. У свою чергу, від суфіксальних віддієслівних та відіменних ТО прикметників створено 136 ПО прикметників (близько 30%).

Наведені дані кількісного аналізу дають змогу зробити висновок про те, що ТО корневих іменників, дієслів, прикметників є більш активними в утворенні ПО прикметників, ніж ТО похідних прикметників.

На другому етапі аналізу ми розглянули вплив частотності ТО слів, що беруть участь у словотворенні за ад'єктивним рядом на їхню частотність утворювати ПО прикметників. Частотність ТО слів було визначено за частотними словниками [Частотный англо-русский словарь (1986); Частотный англо-русский словарь-минимум газетной лексики (1984)]

Наведемо відомості про кількість ПО прикметників, утворених від високочастотних ТО дієслів, іменників та прикметників (їхня частотність дорівнює 150–35) і низькочастотних ТО дієслів, іменників, прикметників (частотністю від 5 до 1). Від високочастотних ТО слів утворено 102 ПО прикметників, що складає 22,7% вибірки, наприклад: *economy* (частотність становить 102) → *economical, nation* (частотність становить 44) → *national* → *international*. Частка ПО прикметників, утворених від низькочастотних ТО слів, становить 34,6% (156 ПО прикметників), наприклад: *proportion* (частотність дорівнює 4) → *proportional, money* (частотність – 4) → *moneyed* → *moneyless, entrepreneur* (частотність – 1) → *entrepreneurial*.

Зі сказаного випливає, що в економічній терміносистемі висока частотність ТО слів, що беруть участь у словотворенні за ад'єктивним рядом, не є вирішальним чинником, який впливає на утворення ПО прикметників.

Далі було з'ясовано, чи залежить словотвірна активність ТО від кількості значень у семантичній структурі ТО слів, що реалізовано в утворенні ПО прикметників. Аналіз матеріалу показує, що ТО багатозначних слів мають тенденцію до утворення більшої кількості ПО прикметників, наприклад:

long – 1. довгий, тривалий;
2. обширний.

1. *long* (у значенні: довгий) – *long-run* (довгостроковий);

- long-term (довгостроковий);
- long-range (перспективний (напр. про конструкцію), довгостроковий (напр. прогноз).

2. long (у значенні: обширний)

- long-headed (передбачливий: з широким кругозором).

Таким чином, наведені приклади дають змогу стверджувати, що багатозначність сприяє словотвірній активності ТО за ад'єктивним рядом.

Для більшості ТО слів, що утворюють ПО прикметників, які реалізовано в породженні економічних термінологічних словосполучень, багатозначність не характерна. Отже, кількість і характер значень не стільки є критерієм наявності-відсутності здатності ТО до словотвору, скільки має більший вплив на характер і кількість дериватів.

На останньому етапі аналізу ми розглянули вплив походження ТО на її словотвірну активність. Для субмови економіки характерне використання ТО германського походження та запозичених для утворення ПО прикметників. Дані таблиці наочно підтверджують цей факт.

Взаємозв'язок частиномовної належності та походження твірної основи і способів словотворення

Спосіб словотворення	Автохтонні ТО, що беруть участь в утворенні ПО прикметників			Запозичені ТО, що беруть участь в утворенні ПО прикметників		
	Субстантивні	Дієслівні	Ад'єктивні	Субстантивні	Дієслівні	Ад'єктивні
Суфіксація	43	37	-	39	29	-
Префіксація	45	8	5	34	45	14
Слово-складання	8	6	21	16	4	5
Усього	96	51	26	89	78	19

Проаналізований матеріал показує, що найактивнішими в утворенні ПО прикметників є автохтонні субстантивні ТО (26,7%). Друге місце за кількістю посідають запозичені субстантивні ТО (24,8%). Дещо нижчу активність демонструють запозичені дієслівні ТО (21,7%). За ними йдуть автохтонні ад'єктивні ТО (7,3%). Найменш активними виявилися запозичені ад'єктивні ТО (5,3%). Загалом запозичені ТО є більш активними в утворенні ПО прикметників (51,8%), ніж автохтонні ТО (48,2%).

Отже, вивчення чинників, які впливають на внутрішню валентність прикметників, показало, що на словотвірну активність ТО за ад'єктивним рядом впливає її словотвірна структура. Більш активними є кореневі ТО, за участю яких утворено близько 58% ПО прикметників вибірки.

довгостроковий);
перспективний (напр.
рукцію). довгостроковий
оз).

з широким кругозором).
могу стверджувати, що
ТО за ад'єктивним

ПО прикметників, які
словосполучень,
і характер значень не
ТО до словотвору,
дериватів.

вплив походження ТО
економіки характерне
та запозичених для
підтверджують цей

походження твірної
ення

запозичені ТО, що беруть
участь в утворенні ПО
прикметників

речовинні	Діє- слівні	Ад'єк- тивні
30	29	-
34	45	14
16	4	5
80	78	19

активнішими в утворенні
26,7%). Друге місце за
ТО (24,8%). Дещо нижчу
ТО (21,7%). За ними йдуть
активними виявилися
запозичені ТО є більш
ніж автохтонні ТО

внутрішню валентність
ТО за ад'єктивним
активними є кореневі ТО,
ників вибірки.

Результати кількісного аналізу показали, що на словотвірну активність ТО іменників, дієслів, прикметників в утворенні ПО прикметників частотність ТО слів, які беруть участь у словотворенні за ад'єктивним рядом, не має вирішального впливу. ТО низькочастотних слів є більш активними: вони беруть участь в утворенні 34,6% ПО прикметників вибірки, тоді як високочастотні – лише 22,7%. Чинником, що впливає на активність ТО, є багатозначність. ТО багатозначних слів мають тенденцію до утворення більшої кількості дериватів. Походження ТО сприяє її словотвірній активності за ад'єктивним рядом. Більш активними виявилися запозичені ТО (51,8%).

Література

- Афанасьєва 1994** – Афанасьєва О. В. Ад'єктивний клас лексики в сучасному англійському мові та форми його мовної інтерпретації : автореф. дис. на соискание науч. степ. д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / О. В. Афанасьєва. – М., 1994. – 36 с.; **Вольф 1978** – Вольф Е. М. Грамматика и семантика прилагательного (на материале германских языков) / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1978 – 200 с.; **Харитончик 1986** – Харитончик З. А. Имена прилагательные в лексико-грамматической системе современного английского языка / З. А. Харитончик. – Минск : Высшая школа, 1986. – 95с.; **Частотный англо-русский словарь 1986** – Частотный англо-русский словарь : словарь-справочник : Разделы „Планирование” и „Экономическая информатика” / сост. Д. А. Кадиева, Н. Л. Маркова – Л. : Изд-во ЛГУ, 1986. – 127 с.; **Частотный англо-русский словарь-минимум газетной лексики 1984** – Частотный англо-русский словарь-минимум газетной лексики / сост. П. М. Алексеев, Л. А. Турыгина – М. : Воениздат, 1984. – 157 с.; **Шрамм 1979** – Шрамм А. Н. Очерки по семантике качественных прилагательных (на материале современного русского языка) / А. Н. Шрамм – Л. : Изд-во ЛГУ, 1979 – 134 с.

Іщенко В. Л. Внутрішня валентність прикметників-компонентів економічних термінологічних словосполучень

Статтю присвячено аналізу особливостей внутрішньої валентності прикметників, які входять до складу багатокомпонентних економічних термінів. Досліджено чинники, які впливають на внутрішню валентність прикметника. Установлено, що на словотвірну активність твірної основи, від якої утворено ад'єктивний ряд, впливають її словотвірна структура, походження та багатозначність.

Ключові слова: прикметник, валентність, словосполучення, частотність, походження.